

TOVERBERG

56

JAARGANG 15 / 1 LENTE 2020

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

"Ieder mens die genoeg scheidt in het voltooien van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0 498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. **BE71 0014 8517 3969**

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine
Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese,
André Callier

Werkten ook mee: HansVanhulle +, Johan
Debruyne, Marie-Claire Devos, Marijke
Verplancke, Rita Vanhoutte, Bart Madou,
Roland Ranson, Hilde De Cock

Kaft: Rika Van Dycke
Vormgeving: André Callier
Foto's: Webfoto's, Johan Debruyne, Rita
Vanhoutte

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het
begin van elk jaargetijde. Een
abonnement nemen kan door lid te
worden van Het Beleefde Genot v.z.w.

Afzonderlijke nummers: 6 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor
hun bijdragen.
Kopiëren of citeren is toegelaten, mits
bronvermelding.

Inhoudsopgave

Woord Vooraf	3
In Memoriam Hans Vanhulle	4
Book on the hill	7
Doordenker	9
Elsenspinsels	11
Gedicht	14
Beeldspraak	15
Verbeeld	17
Chapeau!	20
Waarheid & herinnering	31
De leesgroep Zedelgem leest	36
Beleefd	41
Te beleven	44
Les femmes de ma vie	46
Uitsmijter	48

ISSN 2030-1340

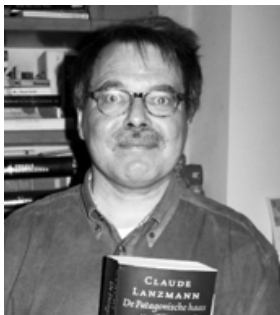
Woord vooraf

Ik moet bekennen dat de *Toverberg* me eerder een Mount Everest leek, toen Bart me vroeg om de eindredactie van hem over te nemen. Hoe kon een culturele leek als ik ooit de schoenen vullen van een belezen en bereisd muzikkenner als hij? En waar zou ik tussen werk en huis-tuin-keukenklussen door de tijd vinden voor alweer een extra taak?

Met het droeve nieuws dat ons rond de jaarwisseling bereikte, begon mijn redacteurschap ook niet bepaald onder een gunstig gesternte. Maar het leven gaat door en soms heeft een mens dat extra duwtje nodig om nieuwe horizonten te ontdekken. Met een ervaren en enthousiast team kan trouwens elke trainer succes boeken: dat is bij deze alvast bewezen. Want de beoogde 52 bladzijden leken haast zichzelf te vullen. En hoe!

Na een passend eerbetoon aan wijlen Hans Vanhulle, laat deze ons postuum dromen van Istanbul. Carine Vankeirsbilck filosofeert over het 'ik' in *Doordenker*. Mijn eigen legenestsyndroom ontdek je onder *Elsenspinsels*, waarna Bart Madou nog meer kwellend spinrag ontrafelt in *Beeldspraak* (niet voor arachnofoben). Onze nieuwe jaardichteres, Hilde De Cock, doet haar intrede via het *Station*. Daarna sporen we verder richting Mons, waar Rita Vanhoutte door allerhande rariteitenkabinetten snuistert. In datzelfde Bergen doet Johan Debruyne gonzende ontdekkingen. Marie-Rose D'haese reist nog verder en verkent het *Vaderland* van Fernando Aramburu. Marie-Claire Devos laat je in de ziel kijken van een zekere Patricia – en meteen ook in die van jezelf. Tussen de lezingen die Bart *beleefde* door, klinkt hemelse muziek. En er valt nog heel wat meer *te beleven*: van het *Verdriet van Vlaanderen* over *Frankenstein* tot de *Afrikaanse* letteren. Verder bekent Bart ons zijn passie voor Etty Hillesum en Martha Nussbaum. Roland Ranson ten slotte gaat in deze politiek woelige tijden op zoek naar een alternatief. Maar niet voor de Toverberg natuurlijk. Veel leesgenot!

In Memoriam Hans Vanhulle

*"En de wind verheft het lied en onderbreekt het,
stuwt het op tot onder de wolken.*

*En aan alles komt een eind.
Het komt nooit weerom."*

Li-Bai (701-762)

Zo'n zes jaar geleden maakten wij voor het eerst kennis met Hans, toen hij een lezing van *Het Beleefde Genot* bijwoonde. Deze literaire en culturele kring had en heeft ook een tijdschrift, *Toverberg*. Tijdens een gesprek bleek Hans erg geïnteresseerd te zijn om bijdragen te leveren en zo kreeg hij een eigen rubriek, die hij plichtsgetrouw voor elk verschenen nummer verzorgde.

Zijn eerste bijdrage in maart 2014 was wel een heel bijzondere, hij gaf het de titel *Werdegang* of ontwikkelingsgang of wordingsproces. Hierin beschreef hij uitgebreid zijn eigen vooral literair-kritische levensloop, een levensloop die in hoge mate ook zijn korte leven heeft bepaald.

Zo leren wij dat hij vanaf zijn lagereschooltijd verzot was op boeken als *Arendsoog* en de avonturen van oorlogspiloot *Biggles*.

Later, in het middelbaar, kwamen daar nog boeken van andere auteurs bij, van wie de meest bekende allicht Agatha Christie is. Maar in het hoger middelbaar gebeurde het: Gerard Walschaps *Een mens van goede wil* deed hem inzien dat het lezen over de complexiteit van het individu interessanter was dan die loutere avonturenromans.

Ook nieuwe vrienden, die net als hij geïnteresseerd waren in het lezen, speelden een niet te onderschatten rol in zijn verdere zoektocht naar literaire genoegens en daarbij kwam stilaan ook de interesse voor de

betere film. In die tijd ontstond zowaar ook, weliswaar met mondjesmaat, zijn latere liefde voor de klassieke muziek.

In zijn *Werdegang* beschrijft Hans omstandig en met kennis van zaken zijn evolutie naar de klassieke werken, de betere film en de kunstmuziek. Doordat hij zijn eerste jaar aan de universiteit te Antwerpen te veel met zijn neus in de boeken zat, moest hij zijn jaar overdoen. Maar hij had zijn lesje geleerd, vier jaar later studeerde hij met onderscheiding af als licentiaat Toegepaste Economie, al heeft hij zijn leeshonger in die periode ook vele malen kunnen stillen met onder meer de ontdekking van de Franse klassieken. Zo las hij Gustave Flaubert en Stendhal. Nieuw was in die periode zijn kennismaking met het theater, maar ook de filosofie begon hem te interesseren: Herbert Marcuse van de eendimensionale mens, Jean Baudrillard met zijn originele kunsttheorie en zijn aanval op de consumptiemaatschappij en René Girard, de man van de zondeboktheorie, weet u wel, behoorden tot zijn favorieten.

Na zijn hogere studies en een stage in een boomkwekerij in Hamburg trok hij gedurende drie weken door de Verenigde Staten. Daar kocht hij, in het Engels, het meesterwerk van Thomas Mann *The magic Mountain, Der Zauberberg of de Toverberg* dus. Hij was meteen in de ban van deze grote Duitse schrijver en Nobelprijswinnaar en hij schafte zich ook zijn andere werken aan. Ook bezocht hij nadien het Buddenbrookshuis in Lübeck.

Zijn legerdienst en vooral zijn intrede in de zaak van zijn ouders zette zijn leesgewoontes op een laag pitje, daartegenover bleef hij hardnekkig de literaire programma's op de vooral buitenlandse tv-zenders van nabij volgen.

Maar weer bleven de ontdekkingen niet uit: de bellettriereeks *Privédomein* bij de Arbeiderspers trok zijn aandacht, waardoor hij zich via autobiografische schetsen ging verdiepen in het leven van schrijvers en kunstenaars: Elias Canetti, Konstantin Paustovski, George Grosz, Paul Léautaud, Man Ray... allemaal passeerden zij zijn leestafel.

Alsof dat nog niet genoeg was, kwam hij toen in contact met de rijke Russische literatuur. Hij was gefascineerd door Fjodor Dostojevski, Vladimir Nabokov, Anna Achmatova, Osip Mandelstam, Aleksandr Bely, enzovoort.

“En dan is er nog Orhan Pamuk”, schrijft hij letterlijk naar het einde toe van zijn *Werdegang*.

Toen Het Beleefde Genot in het voorjaar van 2019 een lezing over deze Turkse schrijver en Nobelprijswinnaar organiseerde, was het de laatste keer dat wij hem zagen. Sindsdien was er wel af en toe een mailtje of een telefoontje van hem. Om zich te verontschuldigen omdat hij niet meer tot bij onze lezingen geraakte of om af te spreken welk artikel wij van hem konden publiceren in de Toverberg. De laatste maal koos hij voor een bijdrage over *Walging* van Jean-Paul Sartre. Was dat een teken aan de wand?

De weinige keren dat ik naar De Andere Film ging, was hij er altijd. Helemaal alleen op de vierde rij, met drie lege rijen voor hem en drie lege rijen achter hem en dan pas het publiek.

Hij was een erudiet en zeer belezen man, die op zijn blog en in de Toverberg haarfijn romans en films analyseerde.

Hierin stond hij op eenzame hoogte.

Wij hebben veel aan hem te danken.

Dank je Hans, dankjewel.

Bart Madou

Horen, zien en schrijven...

“Volgens de apostel Johannes was in den beginne het Woord. Hij verschaft ons geen zekerheid over het einde.”

George Steiner (1929-2020)

Book on the hill

door Hans Vanhulle (1965-2019)

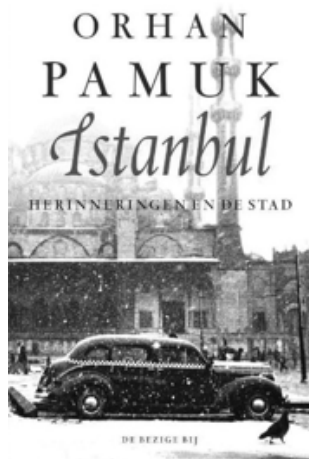
Op 23 december 2019 overleed Hans Vanhulle. Sinds 2014 verzorgde hij in Toverberg de rubriek Book on the hill, waarin hij snedig en enthousiast boeken becommentarieerde. Hans had een blog op www.librarything.com waarop hij welgeteld 188 boek- en filmbesprekingen had staan. Aan de familie hebben wij gevraagd of wij uit deze overvloed mochten putten om zijn rubriek postuum verder te zetten. Op die manier houden wij ook de herinnering aan deze briljante en zoekende geest wakker.

Bart Madou

Istanbul - herinneringen en de stad

Door Orhan Pamuk

Dit is een zeer gevoelig, erudiet en uitgebalanceerd meesterwerk van Orhan Pamuk, de Turkse schrijver en Nobelprijswinnaar die met heel zijn hart in Istanbul verankerd is. In een betoverende literaire mengvorm wordt de familiegeschiedenis van de Pamuks afgewisseld met fijnzinnige beschouwingen over de ziel en het wezen van deze Post-Osmaanse stad.

De rode draad die doorheen dit boek loopt, is de overal aanwezige weemoed die Pamuk in de stad en bij zichzelf ervaart. Orhan Pamuk hierover: "Om het intense gevoel van weemoed gewaar te worden dat het Istanbul van mijn kinderjaren bij me oproept, moeten we enerzijds naar de geschiedenis kijken, naar de gevolgen van de ondergang van het Osmaanse rijk, maar anderzijds ook naar de weerslag die de geschiedenis heeft gehad op de 'mooie' stadsgezichten

en de inwoners van de stad. Weemoed is in Istanbul zowel een belangrijke emotie in de lokale muziek en een kernbegrip in de poëzie, als een levensvisie, een gemoedstoestand en iets wat kennelijk essentieel is in het karakter van de stad."

Naast de persoonlijke herinneringen is het boek ook doorweven met fijnzinnige essays over tal van onderwerpen: de Bosporus-tekeningen van Antoine-Ignace Melling, een kosmopolitische 18de-eeuwse Duitser die in Istanbul voor verschillende opdrachtgevers werkte; de onafgewerkte *Istanbuliana*, een encyclopedie van Resat Ekrem Koçu, een boek dat niet te classificeren valt en van een volstrekt ongedisciplineerde eigenaardigheid getuigt, die de chaos, de anarchie en buitenissigheid van Istanbul beklemtoont, verdeeld als de stad is tussen moderniteit en overblijfselen van Osmaanse beschaving. Verder telt het boek ook portretten van de 19de-eeuwse Franse schrijvers Gérard de Nerval, Théophile Gautier en Gustave Flaubert, die allen de stad voor enige tijd bezochten.

Vanaf zijn jeugd, waarin hij het liefst in een 'parallele droomwereld' vertoefde, ontwikkelde Orhan Pamuk een hevige passie voor lezen en tekenen. Ook zijn eerste liefde komt aan bod, het betreft een meisje uit de allerrijkste klasse van de stad. Zij poseert gewillig als model voor zijn tekeningen en beiden kunnen zeer goed met elkaar opschieten. Het moest een verborgen liefde blijven, want haar ouders zien geen partij in de 'onnutte' schilder Pamuk en azen via een koppelaarster op een betere partij voor haar. De liefde wordt ruwweg afgebroken als het meisje naar een duur internaat in Zwitserland wordt gestuurd.

Het laatste hoofdstuk van het boek is tevens indrukwekkend: het doet kond van de botsing tussen de bevlogen Orhan, die wenst te leven voor zijn passies tekenen en schrijven, en de nuchtere moeder, die haar zoon voorhoudt zijn architectuurstudies af te maken en zich te integreren in het reguliere leven van het *métro-boulot-dodo*-bestaan. Bij deze confrontatie spelen zich ten huize Pamuk taferelen af die me deden denken aan de confrontaties die ook die andere Nobelprijswinnaar Elias Canetti had met zijn moeder (lees het eerste deel van zijn autobiografische cyclus *De*

behouden tong er maar op na). Ook Canetti schreeuwde het uit dat de hem opgedrongen weg van de hang naar geld en conformisme zijn creativiteit volledig dreigde te verstikken.

Dit prachtige boek wordt verlucht met een hele reeks foto's en tekeningen, die de geraffineerde schrijfstijl die Pamuk hanteert nog extra aanschouwelijk maakt voor de lezer.

Orhan Pamuk, *Istanbul, herinneringen en de stad*, De Bezige Bij, 2013, 448 blz., ISBN: 9789023477129

Horen, zien en schrijven...

*"Het klassiek werk ontvouwt zich gestaag en metamorfoseert voortdurend.
Het heeft de krachtige wind van de eerste schepping in de rug."*

George Steiner (1929-2020)

Doordenker

door Carine Vankeirsbilck

Jaspers

Karl Jaspers: geboren in Oldenburg (Duitsland) op 23 februari 1883 - overleden in Basel (Zwitserland) op 26 februari 1969.

Karl Jaspers was een Duits filosoof, afkomstig uit een liberaal luthers gezin. Hij koos aanvankelijk voor een rechtenstudie, maar schakelde over naar medicijnen. Een chronische longziekte dwong hem tot een rigide levenswijze. Deze zwakke gezondheid en een reflexieve instelling brachten hem tot de psychiatrie en zouden ook zijn uiteindelijke keuze voor de filosofie bepalen. Hij wist de populaire existentialistische ideeën uit zijn tijd op een originele manier te verbinden met het geloof en sprak zich uit over grote thema's als wetenschap, religie, mens-zijn en onze relatie met de wereld.

Het gaat bij Jaspers om twee wezenlijke inzichten:

Ten eerste: "Wetenschappelijke kennis is een onvervangbaar element in het filosoferen. De juistheid van de kennis in de wetenschappen is geheel onafhankelijk van filosofische waarheid, maar voor die waarheid wel relevant, ja zelfs onmisbaar. Zij wijst ons niet de zin van het leven, geeft geen leiding. Zij heeft grenzen die zij met helder methodisch bewustzijn zelf beseft".

Ten tweede: "Er bestaat een denken dat niet dwingend en algemeen geldig is in wetenschappelijke zin, dat derhalve geen resultaten oplevert die als zodanig vastgehouden worden in vormen van kenbaarheid. Dit denken, dat wij het filosofisch denken noemen, brengt mij tot mijzelf, het heeft gevolgen door het hierin voltrokken innerlijk handelen, roept de oorsprongen in mij wakker die op hun beurt zin geven aan de wetenschap". Daarbij blijkt dat de filosofie niet tegen de wetenschap gekeerd is, maar met haar verbonden.

Filosofisch geloof kent geen gebed en geen rituelen, het kent ook geen gemeenschap. Het verbindt de mensen als individuen. Geloofsinhoud neemt in de objectiviteit weliswaar de gedaante aan van iets wat wordt gekend, maar in plaats van geldig te zijn voor iedereen, bestaat deze slechts door de inzet van het eigen Zijn. De zekerheid van het geloof waagt het te leven in het besef dat het wezenlijke niet bewezen kan worden, het mag zijn nooit objectief geldige bevestiging alleen vinden in de ervaring van de vasthoudende gelovige.

Jaspers onderscheidt vier ik-aspecten:

Het lichaams-ik: als lichaam ben ik aanwezig in de ruimte. Ik ben door mijn lichaam actief; tegelijkertijd moet ik passief ondergaan wat mijn lichaam treft. Ik ben één met mijn lichaam, maar er toch niet identiek mee. Ik kan ledematen, losse organen, zelfs hersendelen verliezen: ik blijf ik.

Het sociale-ik: ik kan mijzelf zien als datgene waarvoor ik in de samenhang van het sociale leven doorga. Mijn functie binnen mijn beroep, mijn rechten en plichten dringen zich aan mij op als mijn Zijn. Mijn uitwerking op anderen doet een beeld ontstaan van mijn wezen, ik denk te zijn wat ik voor anderen ben.

Het prestatie-ik: ik verwerf in de maatschappij aanzien door wat ik presteer. Ik word voor mijzelf op een specifieke manier objectief door wat door mij gebeurd is, door wat ik als succes of als volbracht werk kan beschouwen of wat mij als mislukking voor ogen staat. Mijn ik is niet volledig in wat ik presteer.

Het herinnerings-ik: mijn verleden wordt mijn spiegel; ik ben wat ik was. Maar ik ben niet de totaliteit van mijn herinneringen. Ik ben heden en heb ook toekomst. Het verleden is evenwel geen maatstaf voor het heden of de toekomst. In mijn herinneringen zie ik weliswaar de continuïteit en tegelijk de substantie van mijn wezen.

Uit: Werner Schüßler, *Kopstukken Filosofie*, Lemniscaat, 2003, 160 blz.

Elsenspinsels

door Els Vermeir

Legenestsyndroom

Je had er wel eens van gehoord, van dat legenestsyndroom: in verhalen waar cineasten Halloweenfilms van maken. Maar de dag dat je prille adolescenten het huis verlieten om op kot te gaan, dacht je: "Wow, is dit het nu? Dat valt dan ontzettend goed mee!" Schromelijk overdreven allemaal, die trieste verhalen – dacht je. Want kijk, wat een scala aan voordelen: vijf dagen lang geen zeurende tieners in huis, de tv voor jou alleen, geen dwingende reden om op een bepaald uur thuis te zijn, gedaan met het privétaxibedrijf, koken wat JIJ lekker vindt...Zààlig, dus. Wie klaagde ooit over dat lege nest?? Onbegrijpelijk!

Na verloop van tijd ga je zelfs verlangen naar méér. Want de vrijheid van uithuizige kinderen werkt verslavend. Elke rustige avond heeft het effect van tien pakjes nicotine. Je denkt: die weekends zijn er te veel aan! Je zucht bij de berg wasgoed die vrijdagavond de deur binnenwandelt, je ergert je dood aan de luide muziek die uit hun kamer loeit op het moment dat jij gaat slapen, je krijgt uitslag van de idiote series die je digicorder bezoedelen. Om nog te zwijgen van de frustraties telkens je de volgepropte kamers van je ooit zo geliefde kroost binnenkomt. En je

slaat aan het dromen... is die studentenkamer niet perfect geschikt als hobbykamer? Zou je hier niet eindeloos veel inspiratie kunnen vinden voor Nobelprijswinnende romans? En zou je naaimachine niet perfect passen in die hoek naast het raam? Mits een aangepast behang en een paar retromeubeltjes? Ja, je hebt het al helemaal voor elkaar. En om je nachtmerries over overjarige vrijgezellen die nog inwonen bij hun ouders te bezweren, begin je te dreigen: "Voor je dertigste het huis uit, heb je dat goed begrepen?!"

Maar kijk, met ouders van studenten-op-kot gaat het een beetje zoals met een jonge vrouw die voor het eerst in de verloskamer ligt. Ze voelt allerlei dingen die ze nooit eerder heeft gevoeld, en knikt dus bevestigend wanneer men haar vraagt of ze al persdrang voelt. Het is pas wanneer die persdrang zich daadwerkelijk aandient, dat ze beseft dat wat ze voordien voelde nog absoluut géén persdrang was. En zo dus ook het legenestsyndroom.

Ondanks alle zorgen en frustraties die het studentenleven met zich meebrengt – voor de ouders dan – is daar opeens die dag dat al je kinderen afgestudeerd zijn en de job – zo niet van hun leven, dan toch wel voor even – hebben gevonden. En die fameuze persdrang plots zo groot is geworden, dat ze meteen ook definitief het huis uit trekken. In een grootmoedig gebaar en nog vol enthousiasme bied je aan om hen te helpen verhuizen. Je huis verandert een week lang in een logistieke opslagplaats genre Katoen Natie, en je vroegere taxibedrijf is tijdelijk weer actief, maar dan als transportbedrijf met een reusachtige Avis-huurwagen, waar je rijbewijs amper de juiste lettertjes voor vertoont. Terwijl je kasten en loodzware, overvolle dozen de trap afsleurt, ben je nog fier op jezelf omdat een halve eeuw op deze aardbol je leden nog niet dermate heeft aangetast dat je dit klusje kreunend en steunend moet verrichten – een illusie die je dezelfde avond nog verliest.

Aan het einde van de week kom je dan uiteindelijk thuis in een huis dat vuil en rommelig, maar toch vooral heel erg leeg is. Het lot heeft er in zijn eeuwige sadisme voor gezorgd dat je kat een paar weken eerder is gestorven en haar opvolgster dermate schichtig is dat je haar amper mag aanraken, zodat troost zoeken in een warm kattenlijfje geen optie

is. Warmte is trouwens überhaupt ver te zoeken in dat lege huis van je, want toevallig is het de eerste echte winterdag van het jaar en bovendien heeft ook je verwarmingsketel net nu de geest gegeven.

En dan valt het als een mokerslag op je hoofd. Je had het eerder kunnen weten, de signalen waren overal. Zelfs op het werk wordt je al een tijd subtiel duidelijk gemaakt dat je plaats dient te maken voor nieuwe generaties, die geen boodschap hebben aan jouw bakken ervaring. Die doen ze liever zelf op, door dezelfde idiote fouten te maken als jij twintig jaar geleden. En nu ben je dus ook thuis een overbodige luxe. De hobby's waar je al die jaren tijd voor hoopte te vinden, boeien je niet meer. Je verzamelt op studentikoze wijze een week lang vuile vaat omdat het anders niet de moeite is om de vaatwasser te laten draaien, en net zo krijg je de zweetgeur niet meer uit je witte hemden omdat het een paar weken duurt eer de wasmachine vol zit met delicate was. Nog éven en je begint net als je ouders te pas en te onpas naar je kinderen te bellen om toch maar even hun stem te kunnen horen. Je ligt nachtenlang wakker, piekerend over de vraag of ze het wel redden, zo op hun eentje. Wat als ze van de trap vallen en hun nek breken? Wat als er brand uitbreekt, of er gas lekt? En is de buurt waar ze wonen niet mega-onveilig, met al dat marginale 'eigen volk' daar in de buurt??

Maar het allerergste is nog de angst die je plots overvalt: al dertig jaar kijk je uit naar je pensioen, je kalender voor 2032 staat al barstensvol met alles wat je dan wil gaan doen en beleven. Wat als ook dat zo'n ontgoocheling blijkt te zijn? Wat als je op dat moment ook geen boodschap meer hebt aan al die wilde plannen die je nu nog koestert? Ben je dan echt helemaal uitgerangeerd en waardeloos, klaar voor de verbrandingsoven van onze wegwerpmaatschappij??

Kijk: eens dat soort vragen je overvallen, weet je echt zeker: je bent ten prooi aan het legenest Syndroom!

Horen, zien en schrijven...

"Liefde kent afwezigheden die heftiger zijn en meer vervuld van hoopvolle belofte dan welke aanwezigheid ook."

George Steiner (1929-2020)

Gedicht

door Hilde De Cock

Station

(foto Peter Lindbergh)

Een engel uit het straatbeeld
strijkt neer tussen rijdende treinen
met dichtgevouwen vleugels
wacht hij.

Hij kijkt hoe neervallend licht
in verticale lijnen een horizon mist
hoe strooilicht twijfelt
in het sprakeloze van voorbijgaan.

Reizigers reizen geen stap terug
laten geen lichaam achter enkel wat gedachten
die nergens toe leiden hooguit
naar wat malse regen buiten.

Beeldspraak

door Bart Madou

Een kwelling ontrafelen met Louise Bourgeois in Voorlinden.

Nog tot 15 mei kan je in Museum Voorlinden te Wassenaar uitgebreid kennismaken met het werk van Louise Bourgeois. Deze Frans-Amerikaanse kunstenares overleed tien jaar geleden en is bij ons vooral bekend door haar *Maman*, een reusachtige sculptuur van een spin, die tijdens een van de voorbije Beaufort-kunsttriënnales boven het graf van James Ensor opgesteld was.

Ook in Voorlinden staat een van haar spinnenbeelden – ze was al de 80 voorbij toen ze dit werk creëerde. Bourgeois zag in de spin een symbool van bescherming en een verwijzing naar haar moeder. Maar in de spin voelde zij eveneens een dreiging. Binnenin het museum zijn er verscheidene zalen gereserveerd voor haar werk.

Onmiddellijk bij het binnenkomen word je geconfronteerd met een selectie van vroege houten *Personage-sculpturen*, verder ook werken in brons, marmer, gips, rubber en textiel en reeksen tekeningen en prenten. Ook worden verschillende *Cells* getoond, waarin Louise Bourgeois haar psychische gesteldheid en emoties als woede, angst en eenzaamheid tot uitdrukking wist te brengen. “Je moet je verhaal vertellen en je verhaal vergeten. Je vergeet en vergeeft. Het bevrijdt je.” beweerde Louise Bourgeois ooit. In dit opzicht bevatten de cellen verwijzingen naar individuen en ervaringen uit het verleden.

De naalden, draad en spinsels in deze werken verwijzen naar de kindertijd van de kunstenaar en het werk van haar ouders - de moeder van Bourgeois herstelde waardevolle wandtapijten.

De cellen spreken ook van verlatenheid, verraad en verlies, deels geworteld in de spanning waaronder de familie Bourgeois jarenlang heeft geleefd. De vader van Louise had een voortdurende affaire met een au pair die bijna een decennium in hun huis woonde. Bovendien moest Louise, in een omkering van conventionele rollen, haar moeder verzorgen, die een ernstige ziekte opliep en Louise vroeg om haar verslechterde toestand geheim te houden voor haar man. Louise bevond zich aldus verstrikt in een web van conflicterende emoties: bewondering en solidariteit, woede en machteloosheid.

In het auditorium kan je ook naar een anderhalf uur durende documentaire over Bourgeois kijken.

Wie nog vóór 15 april naar Voorlinden komt, kan ook een zaal met iconisch werk van Anselm Kiefer bezoeken. Indrukwekkend en monumentaal. En niet te vergeten: ook de vaste collectie is meer dan de moeite waard.

Het kind in je ontwaakt bij werk van Maurizio Cattelan, even speels is het zwembad van Leandro Erlich. Wandel ook rond een reusachtige pompoen met zwarte stippen van Yayoi Kusama, ietwat bevreemdend is de hyperrealistische en uitvergroete sculptuur, een koppel onder een parasol, van Ron Mueck en een bijzondere ervaring beleef je als je door de enorme cortenstalen doolhof van Richard Serra wandelt: loodzwaar (216 ton!) en toch opvallend elegant.

En ja, in restaurant Voorlinden, een statig landhuis in Engelse stijl, kan je terecht voor een warme koffie of iets pittigers.

Verbeeld

door Rita Vanhoutte

Bam expo - Memento Mons 5/10/2019-26/1/2020

Wonderkamer

In de 16de eeuw was het rariteitenkabinet in alle uithoeken van Europa erg populair, vooral bij reizigers, apothekers en intellectuelen, die toen de meest uiteenlopende zeldzame of vreemde voorwerpen uit onbekende werelden verzamelden. Ze vormden het bewijs van het bestaan van andere culturen.

De meeste rariteitenkabinetten bevatten vondsten uit het dieren-, planten- en delfstoffenrijk, en daarnaast ook een aantal menselijke realisaties.

Ze deden de mensen dromen van onbekende werelden. Ze gaven toegang tot het meest fantastische wat moeder Natuur te bieden had.

Maar ook de hedendaagse kunstenaars kunnen zich thuis voelen in een rariteitenkabinet en werken presenteren volgens het principe dat alle dingen met elkaar verbonden zijn. Ze maken gebruik van een onuitputtelijk reservoir van vormen en kleuren, materialen en voorwerpen en presenteren hun ideeën aan de hand van projecten, die enerzijds uniek zijn en anderzijds steeds dezelfde geschiedenis vertegenwoordigen. Ze passen volledig in een herhaling van de geschiedenis der rariteiten.

Het BAM (Museum voor Schone Kunsten Bergen) en de curatoren putten de curiositeiten voor de tentoonstelling *Memento Mons* uit het patrimonium van de stad Mons en omgeving, uit autonome werken vanuit BeCraft (kunstencentrum gehuisvest in de Oude Slachthuizen van Mons waarop meer dan 80 kunstenaars aangesloten zijn) en uit hedendaagse kunstwerken uit de privécollectie van Galila Barzilai-Hollander.

Zowel de voorwerpen uit het patrimonium van Mons als de werken van de hedendaagse kunstenaars nodigden uit om na te denken over de kortstondigheid van het leven en over onze onbeduidendheid ten

opzichte van 'tijd', 'materie' en 'ruimte'. De mens is slechts een passant op aarde, artefacten zijn de stille getuigen van het verloop van zijn kortstondig verblijf.

De voorgestelde kabinetten waren in duisternis opgesteld en riepen een efemere, bevreemdende sfeer op. De toeschouwer keek naar een wereld vol verhalen, naar intrigerende objecten, naar tijden en periodes die met elkaar verweven en verstrengeld waren.

Als het over 'tijd' ging, dan was de video van Maarten Baas (NL) *Real Time Sweepers' Clock* als opener zeker op zijn plaats.

In het kabinet NATURALIA had de bibliotheek van Mons zijn archieven aangesproken en kon je gravuren en manuscripten op perkament zien, maar evenzeer de *Noticia Verdidis* van Kristof Kintera, een bloemstuk gemaakt met elektronische onderdelen.

Het kabinet POTENTIA toonde schatten van de Collegiale Kerk van de H. Waldetrudis uit Mons (kroon van een standbeeld van Maria in 17de-eeuwse stijl) alsook erfgoed van de stad dat bewaard wordt in de Artotheek (o.a. een muntweegschaal). Maar evenzeer komt MACHT aan bod in *Mucho* van Elisa Insua, een werk dat weelde, hebzucht, verlangen en de stijgende prijzen op de markt van de hedendaagse kunst illustreerde.

Onder het motto MINERALIA viel *Sixteen vessels* op. Het is een werk van Anne Marie Laureys, kunstenaar en lid van BeCraft, dat door de kneedbaarheid van klei de mogelijkheid aan de kunstenaar gaf om een zekere sensua-liteit en gevoeligheid te creëren.

Maar ook de *houwelen in vuursteen uit de neolithische vuursteenmijnen van Spiennes* horen hier thuis, als mineraal uit de omgeving van Bergen. Deze mijnen zijn sinds 2000 erkend als Werelderfgoed.

Een ietwat kleiner kabinet MULTICOLOR toonde vooral werken van hedendaagse kunstenaars die o.a. vervreemdende sculpturen maakten met boeken als grondstof en zo de grenzen van onze taal en woordenschat verkenden.

Rariteiten in wit, dat kon men zien in het kabinet ALBICOLOR met o.a. het mooie, anonieme albasten kunstwerk uit de 16de eeuw *la Mort et le chevalier* uit de Artotheek van Mons. Ook hier veel hedendaags werk gemaakt met papier.

De mensheid kwam aan bod in HUMANITAS met o.a. Huub Vinken *Pure Hair*, een collectie penselen gemaakt met haar van bekende en minder bekende hedendaagse kunstenaars wier naam op de steel van elk penseel staat.

Maar evenzeer was het *afgietsel van de hand van de kunstenaars* van Cecile Douard (1925) te bezichtigen.

Natuurlijk mochten de opgezette dieren in een Wonderkamer niet ontbreken. Daar zorgde het Museum voor Kunst- en Natuurwetenschappen voor, met een *Set opgezette vogels* uit begin 19de eeuw.

Maar ook *Trophées nr. 3,6,9,11,18* van de reeks *Skin Game*, waarbij de kunstenaars Caroline Andrin nieuwe vormen creëerde met gevonden lederen handschoenen. De creaties deden denken aan jachttrofeeën.

Het laatste kabinet, TABLINUM ORLANDIS LASSUS toonde vooral bustes van gekende en minder gekende inwoners van Mons.

Een pareltje van een tentoonstelling dat zeker een bezoek waard was!

Chapeau

door Marie-Rose D'haese

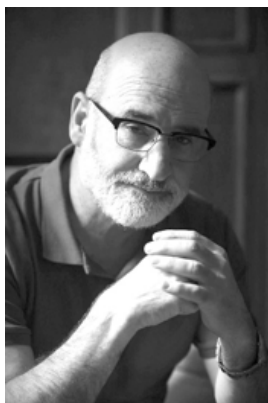
Vrienden zijn mensen die jou af en toe een boek aanraden waar ze zelf ondersteboven van zijn. Het viel mij onlangs weer te beurt. Greetje kon bijna niet geloven dat ik het nog niet gelezen had.

Wat dan? Nou, Vaderland natuurlijk!

Robert Harris? Joseph Pearce?

Neen, Fernando Aramburu dus. *Patria*, uitgegeven in Barcelona in 2016 en in vertaling bij Wereldbibliotheek in 2018. Ik las de 7de herdruk van 2019.

De auteur Fernando Aramburu

Hij werd in 1959 geboren in San Sebastian, bracht daar de eerste 25 jaar van zijn leven door en volgde dan zijn liefde naar het Duitse Göttingen en woont tegenwoordig met deze echtgenote en zijn twee dochters in Hannover. Verhalenverteller, dichter, essayist. Master in de Spaanse filologie aan de universiteit van Zaragoza. Zijn werken worden in vele talen vertaald en minstens 1 kreeg een verfilming, zijn *El trompettista del Utopia* onder de titel *Bajo las estrellas*.

In 2006 kreeg hij voor het eerst internationale erkenning voor zijn *Los peces de la amargura* (De vissen van de verbittering), over de slachtoffers van het geweld van de ETA. Hiervoor kreeg hij de *Premio Dulce Chacón de Narrativa breve* én de *Premio Real Academia Española*.

Voor zijn *Patria* ontving hij de *Premio de la Critica Narrativa Castellana* in 2016 en in 2017 de *Premio Nacional de Narrativa de España*.

(www.lecturalia.com)

Een veel gelauwerde schrijver dus, deze zestiger. Van *Patria* zouden op drie jaar tijd een miljoen exemplaren zijn verkocht.

Het boek Vaderland

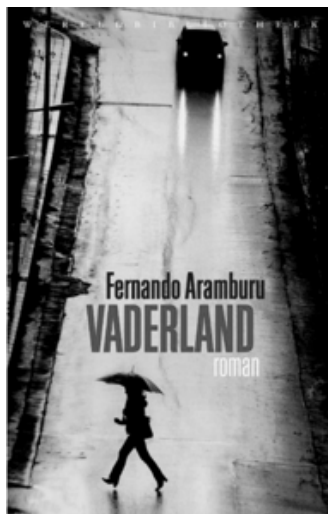
Je krijgt het verhaal en de personages in homeopathische doses toegediend.

Aramburu deelde de roman van 570 pagina's op in 125 korte hoofdstukken, elk met een betekenisvolle titel: *Gooi je geheugen leeg; In de steengroeve; Ontaarde dochter; Het land der zwijgenden...*

Het eerste hoofdstuk draagt als titel *Hakken op het parket*, het laatste, *Zondagochtend*.

Op het einde krijg je een korte woordenlijst, want het Baskisch is een taal zonder veel haken naar een andere.

Het gaat in essentie over de wonden die zijn toegebracht aan de mensen die Spaans Baskenland bewonen in de tijd van de aanslagen van de ETA, met als doel een socialistisch, onafhankelijk Baskenland.

De schrijver vertelt dit verhaal aan de hand van het wedervaren van twee bevriende families in een klein dorp in de buurt van San Sebastian. Omdat het allemaal Baskische namen zijn, is het aanvankelijk niet makkelijk om te weten wie wie is. Daarom is het handig er een stamboompje bij te hebben.

Aan de ene kant is er de familie van Txato en Bittori. Txato heeft een transportbedrijfje uit de grond gestampt, dat aan verschillende mensen uit de streek werk verschaft. Hij boert goed. Samen hebben ze twee kinderen, Xabier en Nerea.

De andere familie bestaat uit Joxian en Miren met hun drie kinderen: Joxe Mari, die radicaliseert tot een ETA-militant, Arantxa, die zal trouwen met een Spanjaard en Gorka, de jongste zoon, die schrijver zal worden. De vader werkt als arbeider en het gezin heeft het niet breed.

Negen personages dus, die eigenlijk allemaal goed uitgewerkt worden en een stem krijgen.

Ik kon maar weinig sympathie opbrengen voor de twee moeders.

Bittori heeft een verwoestende uitwerking op haar kinderen door haar stugge onbuigzaamheid. Op hun keuzes voor een levenspartner heeft ze een verpletterende invloed: Xabi's verloofde is maar een verpleegster, Nerea's lief is evenmin goed genoeg.

Na de moord op Txato heeft ze het dorp verlaten voor San Sebastian. Het boek begint in 2011 als de ETA de gewapende strijd opgeeft en Bittori sporadisch naar haar huis in het dorp terugkeert. Heel haar streven is erop gericht te weten te komen hoe de moord op haar echtgenoot precies in z'n werk is gegaan. Wie heeft de opdracht gegeven? Waarom? Wie was de schutter? Welke rol heeft de zoon van haar voormalige beste vriendin Miren erin gespeeld? Ze is bereid tot vergeven, maar de dader moet haar daar wel om vragen.

Miren radicaliseert mee met haar oudste zoon, blijft de daden van de ETA door dik en dun verdedigen, terroriseert haar man, verkettert haar dochter die met een niet-Bask trouwt en kan geen enkel begrip opbrengen voor haar jongste zoon, die absoluut geen belangstelling heeft voor de Baskische zaak en bovendien homo blijkt.

Het negatieve beeld dat ik in deze paar lijnen schets, wordt volledig tenietgedaan door de feiten die in de loop van het verhaal aan bod komen. Zo zal ze haar dochter, die door een zware beroerte getroffen wordt en door haar man in de steek gelaten, weer in haar huis opnemen, een verzorgster voor haar organiseren en haar helpen verzorgen. En als Gorka met zijn vriend trouwt, als een van de eersten profiterend van de huwelijkswetgeving voor homo's, staat ze hen met haar man en dochter op te wachten als ze als getrouwd koppel het stadhuis uitkomen.

En natuurlijk is er de magnifieke scène op het eind van het boek als de twee vrouwen elkaar kruisen in het dorp:

"Bittori nam op de hoek van het plein afscheid van Arantxa en Celeste. Miren kwam de kerk uit. (...) De twee vrouwen ontwaarden elkaar van een meter of vijftig. Bittori hield een hand boven haar ogen, want de zon scheen in haar gezicht. Verdomme, ze heeft ongetwijfeld door dat ik haar gezien heb; nou, ik ga mooi niet aan de kant. Miren, die zich in de schaduw van de lindebomen bevond, liep met onbekommerde zondagse

tred in haar richting. Die vrouw kijkt naar mij, maar als ze denkt dat ik aan de kant ga, vergist ze zich. Ze kwamen recht op elkaar af. En de vele mensen op het plein zagen dat. (...) De ontmoeting vond plaats onder de muziekkoepeel. Het was een korte omhelzing. Ze keken elkaar even in de ogen en liepen toen weer door. Zeiden ze iets tegen elkaar? Nee. Ze zeiden niets tegen elkaar.” (p. 570)

Als je het boek niet hebt gelezen, lijkt dit erg weinig. Als je dat wel hebt, weet je hoeveel het betekent en welke hoop het in zich draagt.

Joxian, de echtgenoot van Miren, is een veel minder krachtig persoon. Hij doet er alles aan om de vrede te bewaren en houdt dus, met een vrouw als Miren, meestal z'n mond. Toch stelt hij af en toe een dappere daad. Zo bezoekt hij zijn dochter zonder medeweten van zijn vrouw, en onderhoudt hij het contact met de kleinkinderen. Hij moedigt J.M. alleszins niet aan in zijn sympathieën.

Maar het allermooiste vond ik hoe hij afziet van de breuk met Txato, als die in het dorp met de nek wordt aangekeken ten gevolge van de tactiek van de ETA. En hoe hij dat later probeert in te halen door Bittori te ontmoeten in zijn moestuintje.

“Joxian, daarentegen, sprak wel een keer, in het geheim, met Txato. Hij wachtte hem op bij de garage. Wanneer? Op een avond waarop hij na het eten het huis verliet onder het voorwendsel dat hij de vuilniszak nog moest buitenzetten. En naar hem toe ging. Hij had een bezwaard geweten en daar wilde hij vanaf. (...) Maar op de bewuste avond kon hij eindelijk met hem praten.

‘Ik ben het.’

‘Wat wil je?’

Joxians handen trilden, zijn stem trilde en hij hield de hele tijd de straat in de gaten, alsof hij bang was dat mensen hem met Txato zagen.

‘Niets. Ik wil alleen maar zeggen dat het me spijt en dat ik je niet kan groeten omdat ik dan in de problemen kom. Maar als ik je op straat zie, moet je weten dat ik je in gedachten groet.’

‘Heeft iemand je wel eens gezegd dat je een lafaard bent?’

'Dat zeg ik voortdurend tegen mezelf. Maar dat verandert niets aan de zaak. Mag ik je omhelzen? Hier kan niemand ons zien.'

'Bewaar dat maar voor het moment waarop je het op klaarlichte dag durft te doen.'

(...) Hij zou Txato nooit meer van zo dichtbij zien." (p. 299)

Joxe Mari is hun oudste. Hij wordt ingelijfd bij de beweging, verdwijnt van huis, duikt onder, pleegt aanslagen en gaat uiteindelijk de gevangenis in. Als hij op het punt staat Txato, die als een tweede vader voor hem was, te executeren, want zo wordt dat dan genoemd, herkent deze hem en hij komt hem breed glimlachend tegemoet. J.M. zet het op een lopen.

De mooiste bladzijden zijn deze waarin de overdenkingen van J.M. in de gevangenis worden beschreven. De wreedheden begaan door de Spaanse politie worden ons ook niet bespaard. Het duurt vele jaren van gevangenschap eer er barstjes komen in de koppige overtuigingen van de jonge man. De wig die hem doet splijten is zijn eerste vrijpartij met een vrouw die hem opzoekt in de gevangenis.

"J.M. liet zich leiden. Ze gaf hem tederheid, streelde hem, fluisterde verliefde woorden in zijn oor, en hij genoot. Dat was het probleem. Die avond kon hij de slaap niet vatten en hij besefte ineens, alsof het plafond van de cel bovenop hem viel, dat het beste wat het leven te bieden had aan hem voorbijging. Niet dat die gedachte nooit eerder bij hem was opgekomen. Maar nu had hij voor het eerst de fysieke gewaarwording dat hij zijn jeugd had overboord gegooid." (p. 548)

Na een eerste afwijzing zal hij onder invloed van zijn zus toch een brief schrijven aan de weduwe van Txato, waarin hij om vergeving vraagt voor wat haar is aangedaan.

Het verhaal van die zus, Arantxa, is zonder meer tragisch. Haar huwelijk loopt op de klippen en zelf komt ze door een beroerte terecht in het locked-in syndroom, waardoor ze, oh gruwel, weer volledig van haar

moeder afhankelijk wordt. Het feit dat Arantxa een broer heeft die militeert voor de ETA draagt in niet geringe mate bij tot de spanningen in het huwelijk.

De jongste, Gorka, is niet ontvankelijk voor de manipulatie door de ETA of door zijn broer. Hij kan niet gaan studeren door de armoede van zijn familie, maar zal zich als autodidact ontwikkelen tot schrijver.

In het gezin van Txato en Bittori zijn er twee kinderen. Aangezien het hier de familie van het slachtoffer betreft, kan de schrijver hier beter aantonen welk effect het ombrengen van de vader heeft op de kinderen. De oudste, Xabier, wordt een succesvol chirurg, maar de dode vader staat massief in de weg van zijn persoonlijk geluk. Hij voelt zich schuldig als hij van het leven en de liefde geniet.

“De moordenaar van je vader heeft tevens de band tussen jou en mij kapotgemaakt.’

(...) ‘...Ik mag niet gelukkig zijn.’

‘Van wie niet?’

‘Van mezelf niet. Op dit moment kan ik geen misdaad bedenken die gruwelijker is dan het streven naar geluk.’” p. 337

En Nerea? Ook zij vindt de ware liefde niet. Net als de schrijver wordt zij in Zaragoza verliefd op een Duitser. Ze reist hem zelfs achterna om erachter te komen dat hij eigenlijk al samenwoont met een Duits meisje. Haar zoektocht naar de ware Jacob brengt haar uiteindelijk bij een onverbeterlijke vrouwenloper. Nooit vertelt ze aan een date dat haar vader vermoord werd door de ETA. Maar met de vrouwenloper kan ze haar afkeer voor de ETA delen. Ze vertelt hem dat haar vader is gestorven van kanker. In haar appartement echter heeft ze een ruimte ingericht vol met herinneringen aan haar vader. Daarom wil ze niet dat haar geliefde bij haar komt wonen. Ze komen niet verder dan een latrelatie.

Noch bij Xabier, noch bij Nerea komen er kinderen.

Opbouw en structuur

Het verhaal wordt gepresenteerd als losse puzzelstukjes, waarin de lezer geleidelijk aan een patroon ontdekt. Alsof een mistsluier langzaam wegtrekt over een landschap en er zich een panorama ontplooit met een rijkdom aan details en kleuren die je niet kon vermoeden. Daardoor komen er nogal wat herhalingen in voor, omdat je dezelfde scène opgediend krijgt vanuit een ander personage en dus vanuit een ander perspectief. In het begin is dat nogal verrassend, omdat je denkt: tiens, dit heb ik toch al eens gelezen, of, dit weet ik toch al. Maar het nodigt uit tot close(r) reading én tot meer begrip voor de persoon die het beleeft. We hebben allemaal zo onze gevoeligheden.

Je zou ook kunnen vergelijken met een boor, die almaar dieper gaat in het hart van de lezer. Eerst maakt die een oppervlakkig gaatje, waarin een paar druppeltjes van het verhaal binnendringen. Maar die blijft maar boren tot het helemaal tot je doordringt, tot je de steen van alle kanten hebt kunnen bekijken, waardoor je verbazing over de schittering van al zijn facetten enkel groter is geworden.

Op die manier leer je laag voor laag de personages kennen: van de buitenkant en de oppervlakte naar hun binnenkant en diepte.

De stijl

De schrijfstijl is eenvoudig, niet ingewikkeld of doorwrocht, aangenaam leesbaar. Er is maar één detail waaraan ik mij doorlopend heb gestoord en dat zijn de telkens opnieuw ingelaste vragen.

Ik geef een paar voorbeelden om dit te illustreren.

“Hij besloot om eerst naar de bibliotheek te gaan. Waarom? Nou, om niet met die boeken te hoeven zeulen en om geen argwaan te wekken.” p. 219

“Angst voor wat? Voor wie? Geen idee.” Ib.

“Het was na elven. Hoeveel? Een kwartier, misschien wat meer.” p. 232

Dit zegt de auteur erover in een interview: “Ik had absoluut geen zin om episodes te vertellen op een conventionele manier. Dus zelfs voor ik met schrijven begon, besliste ik dat de personages van het boek met hun

eigen stem zouden tussenkomen en dat ze dat zouden doen van zodra ze iets te zeggen hadden, zelfs als dat zou gebeuren midden in een zin die door de externe verteller werd opgetekend. Ik besloot ook dat de tekst zelf, als fundament van het verhaal, af en toe zou tussenkomen. En aangezien de tekst niet kan spreken, stelt hij vragen aan de verteller, vraagt hij om verduidelijking of nieuwe feiten. Ik begreep onmiddellijk dat deze techniek zeer grote creatieve mogelijkheden in zich droeg.”

(Julian Zabalbeascoa April 17, 2019 *The Millions Interview*).

Zo in de interne keuken rondneuzen is toch vaak verhelderend!

Hidden agenda

In een ander interview van Maartje Bakker (*De Volkskrant*. Maart 2016) wordt Aramburu aan de tand gevoeld over zijn motieven om dit boek te schrijven, over zijn standpunten om zijn boek zó te schrijven.

“U heeft vaak gezegd dat u uit bent op de 'literaire nederlaag' van de ETA. Wat bedoelt u daarmee?

Het betekent simpelweg dat ETA-strijders in de toekomst niet worden gezien als helden, niet als goedaardige types, maar als wat ze waren: een bende moordenaars, mensen die veel leed hebben veroorzaakt en veel pijn. En niet alleen bij mensen die politiek actief waren of ondernemers.

De ETA heeft ook 23 kinderen vermoord. Door dat te vertellen komt de ETA er erg slecht vanaf. Er zijn ook schrijvers die zich inleven in een ETA-strijder, in zijn mentale labyrinten, in zijn opofferingen voor zijn volk. Ik vind dat deze versies van de geschiedenis moeten worden tegengesproken. Dat noem ik de literaire nederlaag: als iemand getuigenissen weet te schrijven die toekomstige generaties geloofwaardiger vinden dan die waarin de goedheid van de ETA wordt benadrukt.

Dat is een strijd die nu wordt gevoerd. Daarom is *Vaderland* voor deze mensen, die graag willen dat er een ander verhaal wordt doorverteld, heel ongemakkelijk.

De ETA-strijder in het boek is niet erg intelligent en valt vooral op door zijn brute kracht.

Ik begrijp wel dat in het verhaal dat ik vertel de personages met wie nationalistisch-links zich identificeert er niet erg goed op staan. Zij hadden liever gehad dat ze knapper, ontwikkelder, of moediger waren.

Waarom heeft u ervoor gekozen uw ETA-strijder zo af te schilderen? Ook op de universiteiten was veel steun voor ETA.

Fel: Omdat dat me compleet onwaar had geleken! Dat weet toch iedereen. Het is de bruut, de impulsieveling, de onderontwikkelde die naar de wapens grijpt. Niemand gelooft toch dat iemand zich aansluit bij een gewapende organisatie nadat hij vijf cursussen in de filosofie en in nadenken heeft gevolgd? Er gaan vooral jongens bij die een paar jaar hebben geoefend in de steden, met bussen verbranden en molotov-cocktails gooien, wier hersenen compleet gekoloniseerd zijn door dogma's en leuzen, niet met eigen inzichten, nadat ze zich een veronderstelde vijand hebben ingebeeld, en hun menselijkheid niet zien. En ja, intelligente personen zitten er ook tussen, die sturen de dommeriken vooruit. In elk leger ter wereld wordt de domme het veld in gestuurd, en de generaal zit te eten, te drinken en bevelen uit te delen."

Wat hij in dit vraaggesprek zegt, staat welhaast met zoveel woorden in het boek.

In hoofdstuk 109 woont Xabier een lezing bij, georganiseerd door het Collectief van slachtoffers van het terrorisme in Baskenland. Xabier ziet op de sprekerslijst de naam van de rechter die uitspraak heeft gedaan in de zaak van zijn vader en dat trekt hem over de streep om eens te gaan luisteren.

Niet de rechter horen wij spreken, maar 'de schrijver'. Op deze bladzijden 489-492 staat de echte beginselverklaring van de auteur van *Vaderland* en daaruit komt de term over het toebrengen van een "literaire nederlaag aan de ETA".

Ik citeer er een ander fragment uit:

"Dit project om door middel van literaire fictie een getuigenis te construeren van de gewelddaden die door de terroristische organisatie

zijn gepleegd, heeft in mijn geval twee drijfveren. Enerzijds de empathie die ik voel voor de slachtoffers van het terrorisme. Anderzijds de categorische afwijzing van geweld en van elke vorm van agressie tegen de rechtsstaat.”

Het moge duidelijk zijn dat er van de zogenaamde rechtsstaat zelf (veel) geweld kan uitgaan en dat elke vorm van verzet daartegen in mijn ogen legitiem is. Men moet maar denken aan de ‘rechtsstaat’ ten tijde van de nazi’s of, als we in de fictie willen blijven, in die van de auteur Margareth Atwood die in haar *Handmaid’s Tale* een huiveringwekkende wereld schept waarin het geweld volledig aan de kant van de machthebbers te situeren valt. Dit gezegd zijnde is *Vaderland* van Aramburu wel degelijk een boek waarvoor ik mijn hoed kan afnemen!

Historische context

De separatistische beweging, *Euskadi Ta Askatasuna* (ETA) (Baskisch Vaderland en vrijheid), werd opgericht op 31 juli 1959. De organisatie was actief in Baskenland, een gebied dat officieel bestaat uit zeven provincies, waarvan er vier in Spanje liggen en drie in Frankrijk. Ze wilden een onafhankelijke, socialistische Baskische staat stichten: “Baskisch vaderland en vrijheid”.

Baskenland is al eeuwen een autonome regio. In de 20e eeuw wilden ze dan ook graag een eigen staat, die onafhankelijk zou zijn van Spanje en Frankrijk. Onder de dictatuur van Francisco Franco (1939-1975) stuitte dit op problemen en werden de Basken onderdrukt.

Als reactie op deze onderdrukking richtte een aantal jonge leden van de *Partido Nacionalista Vasco* (PNV) in 1952 de Baskische nationalistische partij de EKIN op. Het was de voorloper van de ETA. In de beginjaren was het een vreedzame organisatie, waarvan de leden op de universiteit van Deusto in Bilbao in de Spaanse regio van Baskenland, discussieerden over een onafhankelijke staat. Op 31 juli 1959 nam de organisatie de naam ETA aan. Langzamerhand ging de organisatie een steeds militantere koers volgen.

Na de dood van Franco in 1975 herstelde Spanje de democratie en nam de onderdrukking in Baskenland af. De Basken kregen in 1975 een eigen parlement, politiemacht en een grote mate van zelfstandigheid. Ook ontstond er een grotere vrijheid op het gebied van onderwijs en belastingen. Voor de harde kern van de ETA waren de hervormingen niet afdoende. Zij wilden alles of niets. Ze bleven streven naar volledige autonomie. Dit leidde tot een bloedige strijd die jarenlang voortduurde. Maar niet iedereen binnen de organisatie was het met de militante koers eens.

Links-nationalisme

Eind jaren zeventig koos ETA voor het links-nationalisme, een invulling die tot op heden als officiële ideologie fungeert. Er werd besloten dat het nuttig zou zijn om ook een politieke arm te hebben. In 1978 werd zodoende de linksgeoriënteerde Baskische politieke partij *Batasuna* (Eenheid van het Volk) opgericht. Na een kwarteeuw, in 2003, werd de partij verboden vanwege haar banden met de terroristische organisatie. Ondanks de enorme omvang aan aanslagen door de jaren heen, is de grootte van de ETA moeilijk vast te stellen. Bekend is dat het draagvlak voor de ETA in de loop van de jaren kleiner is geworden, doordat veel Basken de moordaanslagen zinloos vonden en relatief tevreden waren met de zelfstandigheid die zij in 1975 hadden verworven.

De ETA werd steeds militanter. Zo vermoordden leden van de ETA al in 1973 de vermoedelijk opvolger van Franco, Carrero Blanco. Ook in 1995 probeerde de ETA de premier van Spanje, José María Aznar, te vermoorden door een autobom. Deze aanslag mislukte maar vele andere aanslagen kostten wel mensenlevens. Geschat wordt dat in de loop der jaren ongeveer 800 mensen zijn overleden als gevolg van gewelddadige ETA-acties.

Op maandag 10 Januari 2011 kondigde de ETA het permanent staakt-het-vuren af en verklaarde al haar terroristische bewegingen, als aanslagen, liquidaties en ontvoeringen, te stoppen. In 2017 kondigde de ETA aan dat het verder gaat als ongewapende organisatie.

(bron: isgeschiedenis.nl).

Waarheid en herinnering

door Johan Debruyne

“DE BIJEN VAN HET ONZICHTBARE”

En het was december..

Af en toe kruip ik achter het stuur van de auto voor een rit naar Franstalig België. Behoorlijk vaak met dezelfde bestemming. Onhandig en licht verstrooid als ik ben, onthoud ik in dat geval twee soorten bakens. Ik weet dat ik in Doornik zowat halverwege ben en vanaf dan zit het oude, kleine, knusse, langzaam verpauperende Mons in mijn hoofd. Die richting gaat het uit.

Of ik dan nog altijd niet over een gps beschik? Toch wel, maar ik heb sowieso ankers vandoen, want stel dat de autoradio Marie La Forêt laat horen, Françoise Hardy of Patricia Kaas, dan verwijlt deze romanticus (die tijdens zijn adolescentie vooral het Franse chanson heeft leren savoureren) meteen in regionen waar een wegcode nog dient te worden uitgevonden en vergeet hij ook te luisteren naar wat de mevrouw van het gps-systeem hem deswege adviseert. Ik citeer nu onder meer Marie La Forêt, omdat ze nog niet zo lang geleden is overleden en ik haar wel graag vaker zou willen horen. Haar stem grijpt me bij de keel en ik verzuip in haar groene ogen. De auto is - u mag het weten - bij uitstek de plaats waar ik zing, intens blij kan zijn, maar ook snel ontroerd word. Gek? “Meester Prikkebeen” zou ik ook prima vinden. Ja, “... hij staat in de sneeuw aan de poort van de stad en prikt de dagen van december op zijn hoed...” En het was december.

GRAND HORNU

Wallonië, dus. Ik bezoek er steevast een streek, de Borinage, waar ooit kolen boven werden gehaald en kunstenaars als Van Gogh en Meunier licht zagen in iets wat toch wel duister was. Een gewezen, vandaag nog steeds troosteloze, mijnstreek, waar wel warme mensen wonen. In Grand Hornu, een gehucht dat een ingeslapen indruk maakt, vind ik Le Mac’s: Le Musée de l’art contemporain. Het museum is gehuisvest in een

tot de verbeelding sprekende site, die aan Walloniës industriële verleden appelleert. Ze maken er met regelmaat beklivende tentoonstellingen. Mijn laatste bezoek aan le Mac's - een flinke poos geleden nu toch al - brandt nog op mijn netvlies: Christian Boltanski (F) had de hele ruimte naar zijn hand gezet. Niets dan donkerte met her en der een klein, kil lichtpunt. Triest, mooi en indrukwekkend tegelijk. De hele Borinage, een hele geschiedenis, liefde, leven en dood in een binnenruimte.

Sinds ik in mijn jeugd nogal wat kommerloze vakanties en weekends in de Borinage (mijn oudste zus woonde in het dorpje Maurage) heb doorgebracht, kom ik er graag terug. Mons is vlakbij. Een stadje dat me na aan het hart ligt. Ik ken er ondertussen enige etablissementen op de Grote Markt en omgeving, ik weet hoe het er bij een Doudou-feest aan toe gaat, er is het Museum voor Moderne Kunst en op wandelafstand bevinden zich enkele locaties waar op het vlak van tentoonstellingen heel wat mogelijk is.

Niet zo lang geleden was Mons ook Europese Culturele Hoofdstad, terwijl een grote stad als Luik het had moeten zijn, maar soit. Wat hoog gegrepen, dus, niet in het minst de megalomane plannen voor een station van Calatrava dat er nog steeds niet is en wellicht nooit zal komen. Ik gun Elio zijn dromen.

Onlangs liep er in Le Mac's, Rue Sainte-Louise, alweer een intrigerende tentoonstelling. De titel alleen leek me onweerstaanbaar: "Les abeilles de l'invisible" ofte de Bijen van het Onzichtbare.

De inspiratie was er gekomen via een metafoor van dichter Rainer Maria Rilke (Praag 1875 - Montreux 1926) over de spirituele dimensie van poëzie en er was de "Kamer der Gedachten", het iconische kunstwerk van Thierry de Cordier. Er viel werk te bewonderen van een tiental hedendaagse beeldende kunstenaars rond het thema van het onzichtbare, iets waarmee je uiteraard alle kanten op kan.

RAINER MARIA

Ik moet toegeven: niet alleen in de auto, maar ook op grote tentoonstellingen ben ik vaak even van de wereld. Het wordt snel veel voor deze dromerige jongen en dan focust hij op wat hem het diepste

treft of aanzuigt of hij keert gewoon op zijn stappen terug. Nooit immers zie je alles. Misschien ga ik de komende weken in het Gentse MSK naar een enkel klein Van Eyckje staren. Weg van de groep ook, weg van wat iedereen per se lijkt te willen zien of denkt te moeten hebben gezien.

Ik zat er dus behoorlijk snel met mijn hoofd in de wolken, nadat ik er als Vlaming en Nederlandssprekend voor de zoveelste keer heel gastvrij was ontvangen. In het Nederlands, jawel! Nu ken ik het oeuvre van Rilke niet zo goed. Ik ben aan Szymborska verslaafd en dat oeuvre is al erg vervullend...

Bij Rilke, Rainer Maria, is er die naam alleen al, natuurlijk. Ze herinnerde me bovendien meteen aan een tentoonstelling met eigentijds werk in een Brugse galerie (Brugge, waar ze in een randgemeente trouwens een straat naar Rilke hebben genoemd) die sinds lang ter ziele is gegaan: "Kunsthuis Loosveldt", meer bepaald in de Katelijnestraat. Een toenmalige goede vriend en collega-journalist had bijgedragen met een gedicht dat op het oeuvre van Rilke was geïnspireerd. Ik herinner me dat er (Brugse) paarden in voorkwamen.

Rilke kende een traumatische jeugd, had een slechte gezondheid en begon na de eeuwwisseling, eindelijk ontworsteld aan zijn miserabele jeugd, te reizen. In Parijs, meer bepaald in Musée Rodin, leerde ik dat hij ooit Rodins secretaris was geweest en dat de befaamde beeldhouwer voor hem als een soort vaderfiguur had gefungeerd.

Hij schreef wel in het Duits, in die tijd in Praag de taal van de aristocratie. Rilke, die niet ouder dan een halve eeuw zou worden, was ook in mijn geboortestad Brugge. Tussen 1906 en 1908 bezocht hij in onze contreien diverse Vlaamse dichters. Over twee Brugse locaties schreef hij een gedicht, met name over het Begijnhof en over de Rozenhoedkaai. Nu, het Brugse Begijnhof is - toegegeven - een parel, maar in tal van steden heb je inspirerende begijnhoven. De Rozenhoedkaai daarentegen is helemaal uniek. Ik zal u het gedicht niet onthouden. Daarna keer ik naar Le Mac's terug.

DE ROZENHOEDKAAI

BRUGGE

De stegen hebben hier een zachte gang
(zoals vaak mensen gaan die traag genezen,
bedachtzaam: wat laat hier 't verleden lezen?)
en wachten aan de kom der pleinen lang

een ander steegje dat met vaste hand
zijn boog op 't avondklare water spant,
waar, nu de dingen overal vervagen,
het rijk der spiegelbeelden lijk de dagen
zo tastbaar wordt, als nooit de dingen zijn.

En stierf niet deze stad? Thans breekt de schijn,
gij ziet ze (volgens ongeraden wet)
in 't weerbeeld plots ontwaken en verrijzen,
als ware 't leven er iets schaars en lijze;
daar hangen nu de tuinen, paradijzen,
daar wervelt plots de dans - op snelle wijzen -
aan 't lichtend raam van een estaminet.

En in de lucht? – De stilte maakt zich los en
het is of ze slechts druif na druif verlangt
langzaam te proeven uit de zoete trossen
van 't lokkenschap dat in de heemlen hangt.

(vertaling: Jan van den Weghe)

DRUIF NA DRUIF

Heerlijk. Nèh. Ik klim geleidelijk (zo moet dat in Le Mac's), slenter links
of rechts een ruimte binnen, vind wat vet en was op mijn weg, droom
weg bij de zee met Caspar Friedrich's *Voyageur contemplant une mer de
nuages* en een teil water met een blauw wolkje, gegenereerd door een
klein penseel dat naar water moet hebben gesnakt.

Ik passeer en/of blijf hangen bij werken van Jean-Pierre Bertrand,
Maurice Blaussyld, Ricardo Brey, Jean-Marie Bytebier, Thierry de Cordier,
Mario Merz, Fabrice Samyn, Sarkis, José Maria Sicilia, Daniel Turner en

Angel Vergara. Ze prikken noch prikkelen allemaal, maar je geraakt langzaam in een bepaalde sfeer. Water, vuur, was en een cocon waar je niet binnenkomt.

Uren later sta ik buiten in de verte te staren. In de stilte van een voltooid verdwenen tijd. Nog later stap ik wat moeilijk over de parking met de bolle kasseien. Ik kijk naar

huisjes: een deur, een venster, een enkele verdieping. Mooi vind ik het niet (meer). Wat te veel plastic en aluminium. Ik denk liever terug aan het wazige, ongecontroleerde groen van Jean-Marie Bytebier dat ik daarstraks nog aanschouwde.

COLOR OF TIME

De avond valt al vroeg in de middag en ik moet terug. Ik ben moe. Ik wil ook terug. Hoe laat zou het zijn? Bij welke van de twaalf glazen stolpen van Samyn ben ik verzeild geraakt? Het is het werk dat me het langst zal bijblijven, dat van Fabrice Samyn: *Untitled, 01 april 2016, Color of Time*. Twaalf globes op een meticuleuze rij.

Van de muur af kon ik dit lezen: "Dit werk maakt de tijd tast- en zichtbaar. Twaalf glazen stolpen verwijzen naar 12 uur van de dag, van het ochtendgloren tot de schemering, met alle bijhorende blauwtinten in de lucht. Nadat de uitvinding van het uurwerk mechanisch een wig dreef tussen tijd en natuur, zijn ze nu eindelijk opnieuw verenigd. De kunstenaar drukt als metafysicus niet langer de tijd uit als hoeveelheid, maar focust op de intensiteit van het "weefsel van de tijd waaruit de mens is gemaakt." Ik doe mijn horloge af, luister naar de eerste woorden van gps-vrouw en rij naar huis terug. De bijen hebben knap werk afgeleverd.

De leesgroep Zedelgem leest

door Marie-Claire Devos

Peter Terrin - Patricia

Peter Terrin, geboren op 3 oktober 1968 te Tielt, publiceert sinds 2001.

Vanaf zijn eerste boekpresentaties wordt hij steevast genomineerd.

In 2012 haalt hij de AKO-literatuurprijs binnen voor *Post mortem*.

In 2016 krijgt hij de ECI-literatuurprijs voor *Yucca* (en haalt hij de longlist Gouden Strop). Zijn werken halen met regelmaat van de klok een longlist, een shortlist of één of andere nominatie. Tussen 2001 en 2018 schrijft hij een achttal romans en publiceert tussendoor nog drie

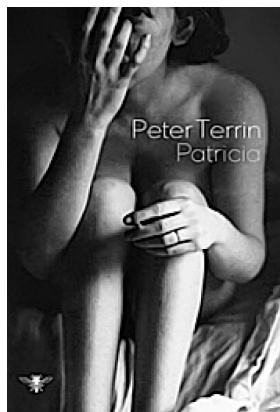
andere verhalen. Hij schrijft ook voor theater. De Literatuurprijs van de EU voor *De Bewaker* zorgde voor veel aandacht, maar werd niet meteen de superbestseller. Toch gaf het de schrijver een financiële injectie.

Patricia opent met "Ik trok de deur van het huis dicht." en hiermee sluit het hoofdpersonage onherroepelijk een stuk van haar eigen leven af. A point of no return?

"...en toen werd ik bevangen door paniek. Twee, drie seconden stond ik daar roemloos bij de picknicktafel, net over de grens van mijn eigen leven, en keek toe."

Vanaf hier wordt de lezer meegesleurd in de angst en verwarring om hetgeen Patricia wil zijn en de bijstelling van haar zelfbeeld.

De evenwichtige, succesvolle event-manager versus haar onverantwoordelijk gedrag. Ze wordt toeschouwer van haar eigen leven. Vanuit haar

perspectief volgen wij haar *monologue intérieur*, haar vervreemding. Ze wil ergens naartoe, maar ze wil ook terugkeren, en hoe langer ze weg is, hoe moeilijker het wordt om terug te keren. Er ontstaat een soort kortsluiting in haar hoofd. "Ik ben gek geworden, fluisterde ik".

Ze wordt spion van haar eigen leven en van haar echtgenoot David. Ze valt in een existentieel vacuüm. Ze twijfelt aan het leven zelf. Kan ze ontsnappen aan haar eigen bestaan? Kan ze overstappen naar een ongedefinieerde vrijheid zonder risico's? Is het een gezichtsbegoocheling, de manier waarop ze haar leven filtert? Ze fileert de tijdelijkheid van de onnatuurlijke wereld waarin ze haar gedwongen leven leidt.

Zal deze moderne vrouw en moeder, die leeft in de ratrace van het westers bestaan, slagen in de zoektocht naar een bijgestelde identiteit? Zal ze de overweldigende gevoelens van woede, trots, hebzucht, gulzigheid, lust kunnen intomen? Hoe realistisch is haar queeste? Kan ze nog bakens uitzetten in dit surrealisme dat haar dreigt te domineren? Misschien is Patricia enkel een gezichtsbegoocheling?

Logisch dat de vragen die Patricia zich stelt, ook de lezer rechtstreeks confronteren met dezelfde beschouwingen. De identiteitscrisis van Patricia zaait ongewild angst en verwarring bij de lezer. Het vraagt een complexe analyse van ons eigen bestaan: zijn we werkelijk maar één iemand? Hebben wij nog idealen? Kunnen we nog ontsnappen uit die westerse bubbel die ons opgedrongen wordt? Moeten wij niet regelmatig ons zelfbeeld bijsturen? Schuilt er een stukje Patricia in mij?

Metaforen

Blz. 7 Het begint zelfs met een metafoor: "Ik trok de deur van het huis dicht. Ik deed het precies zoals altijd, met op het eind een vinnige ruk." Met het sluiten van de deur, sluit ze ook een deel van haar leven af, heel beslist, zelf, door met een ruk de deur te sluiten. (Dit wordt herhaald op blz. 60)

Blz. 18 "De verkeerslichten werkten nu tegen. Ze wilden me weghouden van mijn lot." De tweestrijd die ze meemaakt: doorgaan of terugkeren nu het nog kan?

Blz. 22 "Een duif trippelde heen en weer en draaide af en toe een blad of wat vuil om, alsof de vogel hier iets verborgen had, niet meer wist waar precies." Als zij heen en weer rijdt in de auto, kan je dit vergelijken met het heen en weer trippelen van de duif, het omdraaien van het blad: gaat ze door met haar intentie of keert ze terug?

Blz. 42 "Alsof de duivel ermee gemoeid was, hield na de brug de straatverlichting op en dook ik, knijpend in het stuur, het donkere niets in." Het niets=het onzekere.

Blz. 55 "De instructeur, een man met een snor, hamerde erop nooit te kijken naar waar je gleeed, maar naar waar je de auto wilde sturen." Zal Astrid haar leven sturen in de richting waar ze als mens naartoe wil?

Blz. 58 "Ik had een handschrift met een vervaldatum." Astrid is vervallen, Patricia is de nieuwe.

Enz.

Analyse van het gedrag van de man

Blz. 22 "David zou boos zijn, teleurgesteld... Het was ronduit gevaarlijk hem nu al onder ogen te komen. Hij zou woedend zijn... een minachtende blik op het juist moment volstond... Hij was gekrenkt..."

Blz. 23 "...dat hij dat gedrag niet kon aanvaarden. Hij zweeg vier dagen."

Blz. 28 "Ook dat voorlezen deed hij wel vaker, maar ik luisterde nooit met veel aandacht en las verder in mijn boek. Het was overigens niet de bedoeling dat ik reageerde."

Blz. 45 "Fysiek geweld paste niet bij David, daar was hij te slim voor."

Blz. 112 "De meeste avondjes uit hadden iets met zijn of mijn werk te maken en waren halve verplichtingen. ...Wanneer ik nadacht over zijn intellect zag ik een harde, ongenaakbare kern middenin zijn hoofd, een soort wetsteen, alles wat hij erlangs haalde, kwam scherp uit zijn mond. In het begin van onze relatie was ik soms bang geweest omdat zijn scherpzinnigheid niet de minste poging inhield om me te overtuigen van zijn gelijk. Door die afstandelijke houding, waar ik heimelijk jaloers op was, had alles wat hij zei een soeverein gezag gekregen. Later hield ik er juist van door hem overvleugeld te worden. Ik koesterde me in de luwte van zijn schaduw."

De man wordt hier als een dominant type voorgesteld en naargelang het boek vordert, verandert dit personage in een modelman. Dit geeft een onnatuurlijke draai aan het personage, waardoor je gaat twijfelen aan de oprechtheid van David.

De wissel

Blz. 37-38 Tussen deze twee bladzijden verandert Astrid in Patricia.

Blz. 158 Plots komt Patricia weer boven: "Patricia zei hij, hoor je me?" Patricia dacht ik, hij heeft zich vergist van vrouw. Zijn maîtresse heette dus Patricia... "Patricia, ik ben al laat...", "Patricia vroeg hij..."

Er is geen echte duiding, noch van Patricia, noch van Astrid. Het brengt de lezer in een complete verwarring, waar wil de auteur naartoe?

Enkele opmerkelijke zinssneden die de verwarring alleen maar groter maken:

Blz. 25 "Zo zou het voelen, dacht ik, om David met een andere man te bedriegen."

Blz. 99 "Hoe heerlijk moet het zijn, dacht ik, om een plek te hebben waarmee je helemaal samenvalt."

Blz. 129 "Zoals gewoonlijk overliep ik de mooie, oude voornamen in de rouwadvertenties, Elisa, Jacqueline, Urbain. Vandaag zat er een Astrid bij. Ze was op dezelfde dag geboren als ik."

Blz. 130 "Halfweg de bladzijde stond mijn eigen overlijdensbericht. Haar man David en zoon Louis meldden diepbedroefd het overlijden van hun beminde vrouw en moeder."

Blz. 140 "Ik zag mijn kist van glanzend hout in het gangpad van de kerk staan... In mijn kist voelde ik hoe ik wiegend aan de touwen in de grond werd gelaten. Ik was niet bang... Het neerkomen van de scheppen aarde was als een ver, nauwelijks waarneembaar geluid."

Blz. 165 (scène op het feestje met Heleen en Dries) "Ze vroeg niet waarom, hield haar glas hoog alsof ze zich wilde verstoppen. Er viel een stilte tussen ons en ze keek naast mijn gezicht naar de ezels en de geiten."

Blz. 167 "Ik was intussen een dik uur op het feest, maar mijn

vriendinnen deden alsof er nooit een opsporingsbericht op televisie was geweest en ik nooit door David voor dood was verklaard in de krant.”

Blz.184 “Ik luisterde naar hem. Soms was het of hij hoog in de nok van een circustent op een koord danste en ik gespannen toekeek, bang dat hij zou vallen, iets zou zeggen wat onmogelijk waar kon zijn, en hij weer een vreemde man met een scheve neus zou worden, ik weer Astrid.”

Stijl

Met zijn herkenbare, uitgepuurde stijl loodst Peter Terrin ons door de identiteitscrisis van Astrid. Het is een chronologisch opgebouwd verhaal, dat door zijn korte zinnen leest als een trein, met het gevaar dat wij te snel over de inhoud vliegen. Het perspectief ligt bij Astrid als de ik-verteller. In een knappe timing en compositie bouwt Terrin de spanning op. Ondanks de haast eenvoudige taal slaagt Terrin erin een haarscherp beeld te etsen. Het is een karige, loepzuivere, sobere stijl, die als een droge etsnaald haarscherp en onherroepelijk de contouren van het bestaan kerft. Hierdoor slaagt de schrijver er bijzonder goed in om zijn lezer met een aantal losse eindjes achter te laten, die de lezer dan a posteriori zelf dient in te vullen.

Met *Patricia* slaagt de auteur erin een sterk verhaal neer te zetten en op te tillen naar een soort magisch-realisme. Een donkere, bovennatuurlijke dimensie van een getormenteerde ziel.

En toch laat het boek je met een grote leegte en heel veel vragen achter. Voor mij geeft het de indruk alsof de auteur zijn boek heeft neergepend om indruk te maken; literatuur als middel om een ontwikkelde indruk te maken, cultuur als bevestiging van klasse, literatuur als fetisj die gestudeerde mensen in staat stelt een plaatsvervangende emotionele reis te maken en zich achteraf verheven te voelen boven de onontwikkelde mensen over wier emotionele reis ze met zoveel plezier gelezen hebben.

Als je vrijwillig in je eigen ziel wenst te kijken, kan ik dit boek alleen maar aanraden. Maar weet, dat het nabeschouwen gegarandeerd langer duurt dan het lezen. Misschien dan toch een aanrader?

Beleefd

door Bart Madou

Dat **Marc Erkens** een buitengewoon pianist-verteller was, dat wisten wij, dus stonden de verwachtingen op zaterdag 7 december 2019 hooggespannen. Deze verwachtingen werden perfect ingelost. Al vanaf het eerste ogenblik dat hij zich aan de piano zette en het allegro con brio van de sonate nr. 48 van Joseph Haydn uit zijn vingers toverde, wisten wij het al: dit wordt genieten!

Doorheen de sonate hoorden wij ook een verborgen *Happy Birthday*, dit op vraag van één van de aanwezigen.

Zijn gesproken inleiding was vooral een beknopte levensgeschiedenis van Joseph Haydn, maar ook poneerde hij de stelling dat deze sonate (van sonare = weerklinken), hoe mooi ook, over niets gaat. Hoe je muziek beleefd, dat hangt helemaal van jou af. Dat was ook bij de componisten zo en zeker tot diep in de 18de eeuw, maar toen de Romantiek in de 19de eeuw verscheen, zouden de componisten hun hele zielenleven in hun muziek gaan leggen. Hiervan was Chopin een uitstekend voorbeeld, Marc Erkens vertelde over zijn eerste successen in Wenen en over zijn reis naar Engeland, die echter strandde in Parijs, waar hij dan ook gebleven is. Erkens speelde de Nocturne op. 9 nr. 2 van Chopin om zowaar over te schakelen op een song van Metallica. Muziek is muziek, vernamen we toen. Componisten zijn kunstenaars die hun eigen emoties op ons projecteren, zodat wij ze herkennen als de onze. Verder volgde nog een lijntje Satie, zo te horen ook aangevraagd door een man in de zaal voor de verjaardag van zijn vrouw. Daarna een beetje muziektheorie op zijn Erkens, die met de microfoon onder de oksel muzikale toelichting gaf bij zijn vertelling. En tussendoor weer vele voorbeelden: het 2de van de *Sechs kleine Klavierstücke* van Arnold Schönberg, Beethoven, een pianoversie van Ravels *Bolero*, ook Gershwin hoorden wij en zelfs het *Hallelujah* van Leonard Cohen. Maar besloten werd met de aria uit de *Goldbergvariaties* van Bach, het lievelingsstuk van de pianist.

Wij besloten onze muzikale reis met een lezing op 15 december door **Marleen Lescroart** over Catharsis bij drie hedendaagse Griekse componisten: Mikis Theodorakis, Yannis Xenakis en Eliane Karaindrou. Deze componisten hebben alle drie stukken gecomponeerd bij meerdere klassieke Griekse tragedies.

Eerst kwam Xenakis aan de beurt, met zijn muziek bij de *Oresteia* van Aischylos. Xenakis stierf in 2001, tachtig jaar oud. Eerder dan de schoonheid van de natuur, roept zijn muziek het brutale en overweldigende van de natuur op, een woest en onverbiddelijk oergevoel.

Als tweede was het de beurt aan Theodorakis, hij schreef muziek bij *Elektra* van Sophocles, waarin hij vooral de karakters en de gevoelens van de personages tekent. Opvallend hierbij is het gebruik van vreemde instrumenten en het gehuil van de Trojaanse vrouwen.

Tot slot maakten wij kennis met de muziek van Karaindrou bij de Trojaanse vrouwen van Euripides. Zij tekende hierin de menselijke pijn doorheen de eeuwen.

Uiteraard waren er heel wat luisterfragmenten die deze lezing illustreerden.

Zondag 19 januari, onze eerste activiteit. **Jacques Descamps** bracht ons een boeiende en verhelderende lezing over drie van onze grootste dichters uit de voorbije decennia. Hoewel zijn insteek *close reading* was, nam Jacques toch even de tijd om enkele toepasselijke biografische gegevens van de dichters op te sommen of in herinnering te brengen. Begonnen werd met *Moeder* van Hugo Claus, gevolgd door zijn *West-Vlaanderen*. Beide gedichten zagen en hoorden wij door de dichter zelf lezen in zijn onnavolgbare stijl. Rutger Kopland kreeg meer aandacht. Van hem lazen wij *Onder de appelboom*, heel mooi geduid door Jacques Descamps. Verder was het interessant om Koplands subtiele moedergedicht *De moeder het water* te vergelijken met Claus' rauwere *Moeder*. Kopland, bedrieglijk eenvoudige zinnen en woorden, maar met een ongelofelijke diepgang. Ook Kopland zagen en hoorden we in een kort filmpje.

Ten slotte de nog enig levende dichter van de drie: Leonard Nolens, de meest mysterieuze wellicht. Heel mooi zijn gedicht *Zonder mij*, met de gevatte openingszin: "Wat kan ik voor je doen, ik heb alleen maar woorden." Maar welke woorden! Nolens is een poëtisch fenomeen, een zeldzaam prachtige dichtersziel.

Op zondag 16 februari jl. verzorgde filosofe **Ann Meskens** een lezing over de vriendschappen van Michel de Montaigne.

Eerst schetste ze ons een beeld van de 16de eeuw, de eeuw van Montaigne, een eeuw die hoopvol begonnen was, maar tegen het midden zou overslaan naar een tijd van angst en intolerantie.

Michel de Montaigne en Etienne de la Boëtie ontmoetten elkaar in het parlement van Bordeaux en dit leidde tot een onvoorwaardelijke vriendschap van beide kanten.

"Parce que c'était lui; parce que c'était moi", deze zin bevat in essentie de hele vriendschap. Jammer genoeg sterft de la Boëtie al drie jaar na hun ontmoeting. Montaigne erft zijn bibliotheek en tracht de vriendschap over de dood heen te bewaren door 'oefeningen' te schrijven, de welbekende *Essais*.

Pas op 55-jarige leeftijd ontmoet Montaigne Marie Le Jars de Gournay, een voor die tijd heel vrijgevochten vrouw, die slechts één liefde kent: haar boeken. Als zij van haar oom de eerste twee delen van Montaignes *Essais* ontvangt, is zij volledig in de wolken. Ze leest en herleest en zoekt hem ten slotte op in Parijs. Hoewel Montaigne niet onder de indruk is van het verhaal van deze vrouw, want slechts een vrouw, begint hij haar na verloop van tijd te appreciëren. Als Montaigne sterft, zal Marie de Gournay instaan voor het uitgeven en heruitgeven van de *Essais*. Zonder haar zouden we niet over de *Essais* van Montaigne beschikken, zoveel is zeker.

Horen, zien en schrijven...

"Muziek is onderbroken stilte. Als een toon aanzwelt en wegebt, blijft hij in dialoog met de stilte."

George Steiner (1929-2020)

Te Beleven

door Bart Madou

Het Verdriet van Vlaanderen

Ik citeer even de achterflap van het boek van Kristien Hemmerechts, *Het Verdriet van Vlaanderen – op pad met Hein en Toon, tweeling van de collaboratie*: “Vlaanderen en Nederland kennen een lange traditie van zwijgen over de schandelijke collaboratie met de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tweelingbroers Hein en Toon Van den Brempt willen die stilte doorbreken. Hun vader was een SS’er, hun moeder werkte als secretaresse voor Richard Jungclaus, hoofd van de Belgische SS. Hun getuigenis vormde een indrukwekkende bijdrage aan de succesvolle Canvasreeks *Kinderen van de collaboratie*. In het besef dat er meer te ontdekken en te vertellen viel, gingen ze samen met Kristien Hemmerechts op zoek naar de waarheid achter de taboes, de leugens en de mythes.”

In deze voorstelling vertellen, verbeelden en verklanken Kristien Hemmerechts, Hein en Toon Van den Brempt hun zoektocht. De sax en de mondharmonica van Hein, de cello van Toon en enkele welgemikte liederen nemen de toehoorders mee langs brieven, herinneringen en ontdekkingen.

De Arenbergschouwburg sprak over “een troostende muzikale kers op deze taart vol Vlaams verdriet.”

Te beleven op zondag 19 april in en in samenwerking met de Bibliotheek Zedelgem.

Mary Shelley

Mary Shelley of Mary Wollstonecraft-Godwin, zoals ze oorspronkelijk heette, was de dochter van de beroemde feministe Mary Wollstonecraft en de filosoof William Godwin. Op zeventienjarige leeftijd trekt zij met de dichter Shelley naar Zwitserland en wordt er zijn tweede vrouw. Het bekendste werk van Mary Shelley is ongetwijfeld de Gothic novel *Frankenstein or the Modern Prometheus*, een verhaal vol geheimzinnigheid, verderf, verval en krankzinnigheid, bevolkt door geesten

en vampiers. *Frankenstein* wordt ook wel gezien als het eerste voorbeeld van sciencefiction.

Op **zondag 24 mei** spreekt professor Magda Michielsens – die we kennen van haar lezingen over Ayn Rand, Virginia Woolf en de Bloomsburygroep – over de schrijfster Mary Shelley, over het monster dat door dr. Victor Frankenstein werd gecreëerd en over de biotechnische problematiek die met het boek uit 1818 werd geïntroduceerd.

Afrikaanse letterkunde

In zijn boek *Wat er gebeurde na de moord op de kunst*, de opvolger van zijn *De moord op de kunst*, wijdt Thomas Crombez – die we kennen van zijn lezingen over het antieke Griekse theater - een hoofdstuk aan vier postkoloniale auteurs: Aimé Césaire, Frantz Fanon, Edward Saïd en de in het afgelopen jaar overleden schrijfster Toni Morrison. Deze benadering past enigszins in het kader van de heropening van het AfricaMuseum in Tervuren. Thomas Crombez is kunstfilosoof, een discipline die hij ook doceert.

Op **zondag 3 mei** maken wij kennis met de vier bovengenoemde postkoloniale auteurs.

Een tiental dagen later, op **donderdag 14 mei** om 20 u. (!) ontmoeten wij professor Inge Brinkman. Samen met Mineke Schipper en Daniela Merolla is zij medeauteur van *Afrikaanse letterkunde*, het standaardwerk over deze materie.

Afrika is niet alleen de bakermat van de mensheid, maar ook van prachtige literatuur. Naast oude schriftculturen, bijvoorbeeld in Ethiopië, Noord-Afrika en het Swahiligebied, is het continent rijk aan uiteenlopende mondelinge genres, van mythe tot spreekwoord, van liefdespoëzie tot epos en theater. Deze mondelinge tradities blijken een bron van inspiratie voor de geschreven literatuur, die ook beïnvloed is door een Europees genre als de roman. Er is een rijke verscheidenheid aan literaire teksten in Afrikaanse talen, terwijl de auteurs die in Europese talen schrijven ook internationaal volop in de schijnwerpers staan, net als Europese auteurs van Afrikaanse afkomst.

En als kers op de Afrikaanse taart serveren wij u op **zondag 7 juni** een lezing over Zuid-Afrikaanse letterkunde. Specialist ter zake, professor Yves T'Sjoen, laat ons ongetwijfeld kennismaken met Zuid-Afrikaanse dichters en romanciers zoals Ingrid Jonker, Antjie Kroch, Berten Breydenbach, Nadime Gordimer, Alan Paton, John Maxwell Coetzee, André Brink, Alex La Guma en wellicht nog andere minder bekende schrijvers uit de zuidelijke punt van Afrika.

Les femmes de ma vie

Door Bart Madou

"J'aime les femmes. J'ai toujours aimé les femmes, la compagnie des femmes, le parfum des femmes." Zo begint Patrick Poivre d'Arvor een boekje met als titel Les femmes de ma vie. Vandaar deze rubriek: Les femmes de ma vie, en om voor wat afwisseling te zorgen, wil ik elke keer twee vrouwen bespreken die mijn leven gekruist hebben en die op een of andere manier iets hebben betekend voor mij: iemand die al gestorven is en iemand die je vandaag nog zou kunnen ontmoeten. Verwacht geen biografie, eerder een persoonlijk relaas van mijn ontmoeting en waarom deze vrouwen indruk op mij gemaakt hebben.

Ditmaal Etty Hillesum (1914-1943) en Martha Nussbaum (°1947).

Etty Hillesum, een moderne mystica

Ik vermoed dat er weinig boeken zijn waarin ik zoveel aangestreept en onderstreept heb dan in *Etty - De nagelaten geschriften van Etty Hillesum* en nergens zijn er zoveel bladwijzers te vinden als in dit boek. Ik heb Etty ontdekt in 1981 dankzij *Het verstoorde leven - Dagboek van Etty Hillesum* en die ontmoeting was meteen doorslaggevend: ik zou en moest haar beter leren kennen.

In feite was het *Verstoorde leven* al bij al een voorpublicatie van de *Nagelaten geschriften*, dat pas vijf jaar later verscheen. In 2012 verscheen dan de zesde, zeer sterk herziene en aangevulde druk onder een andere titel: *Het werk*. Hoe dan ook het blijft een beklijvende getuigenis, die eigenlijk geen ogenblik verveelt, meer nog, elke aantekening van haar bevat een schat aan wijsheden, zeer spontaan en soms aandoenlijk verwoord, maar daarachter schuilt steeds een bijzonder intelligente en gevoelige mens. Zij dweept met Rainer Maria Rilke, ook al een gegeven dat mij bijzonder bevallen heeft ("Altijd weer kom ik met Rilke aandragen. Het is zo wonderlijk." – 12-10-1942). En ze is bovenal eerlijk: tegenover de buitenwereld, tegenover zichzelf. Naar het einde toe, als in het kamp Westerbork haar deportatie naar Auschwitz nabij is, vertolkt ze haar religieuze gevoelens op aangrijpende wijze ("Men zou moeten bidden, dag en nacht, voor die duizenden. Men zou geen minuut zonder gebed mogen zijn" – 3-10-1942). Ze blijft dankbaar in haar groots verdriet om de wereld, je houdt het echt niet voor mogelijk, zo sterk in al haar breekbaarheid. In een aantekening "eens op een keer midden in de nacht (sic)", noteert zij: "God en ik zijn nu alleen nog achtergebleven. Er is niemand anders meer die me helpen kan. Ik heb verantwoordelijkheden, maar ik heb m'n beide schouders er nog niet helemaal onder staan. Ik speel nog heel erg en ben ongedisciplineerd. - Het geeft me helemaal geen verarmd gevoel, eerder een rijk en rustig: God en ik zijn nu helemaal alleen achtergebleven. Goede nacht." - (oktober 1942)

De betrouwbare emoties van Martha Nussbaum

Maar er is nog een ander boek waarin ik heel wat passages onderstreept heb, namelijk in *Wat liefde weet* (*Love's Knowledge*) van Martha Nussbaum, eigenlijk Martha Craven. En hier wil ik meteen een terzijde aan toevoegen van iets wat mij in hoge mate verwondert: waarom blijven zoveel vrouwen de naam van hun echt-

genoot gebruiken, zelfs wanneer die persona non grata verklaard is en uit het gezichtsveld verdwenen is? Zie Martha Craven (Nussbaum). Denk maar aan Alma Schindler (Mahler), Klara Wieck (Schumann), Marie Wollstonecraft (Shelley), Marie Skłodowska (Curie) en zelfs notoire feministen als Emmeline Goulden (Pankhurst), Aleksandra Domontovitsj (Kollontaj) en Virginia Stephen (Woolf). Maar goed, mijn eerste kennismaking, eind vorige eeuw, met Nussbaum was dus haar pleidooi dat ethische reflectie in dienst moet staan van het 'goede leven'. Zo benadrukt ze dat niet alleen de ratio maar heel zeker ook emoties een belangrijke rol spelen in onze (morele) oordeelsvorming. Hierbij gaat ze uitgebreid haar gerief halen bij de Griekse tragedieschrijvers en de moderne twintigste-eeuwse romanschrijvers als daar zijn Marcel Proust, Henry James en haar leeftijds- en landgenote Ann Beattie.

Nussbaum is niet vies van moeilijke woorden, die moet je erbij nemen (samen met een verklarend woordenboek dan). Toch heeft haar stijl mij niet weerhouden (bijna) al haar later werk met genoeg (en vaak veel doorzettingsvermogen) te lezen. Zo was *De breekbaarheid van het goede* een verraderlijke titel voor mij. Je denkt: iets over de weerloosheid van het waardevolle, jawel, maar dan vanuit een grondige analyse van wat Plato, Aristoteles en hun epigonen daarover te vertellen hadden (inderdaad weinig onderstrepingsen in dat boek). Haar recente werk daarentegen is lichter verteerbaar en opvallend sterk geëngageerd: *Niet voor de winst; De nieuwe religieuze intolerantie; Het koninkrijk van de angst; Woede en vergeving...* ik kan de lectuur van deze werken iedereen aanraden.

Uitsmijter

door Roland Ranson

Er is geen alternatief

Er zijn er die van de daken schreeuwen dat er geen alternatief is. Zij worden populistten genoemd. Er zijn er die razen dat er naast hun eigen alternatief verder absoluut geen alternatief is. Zij worden populistten genoemd. Er is dus geen keuze meer tussen twee of meer mogelijkheden.

Er is er maar één. Iets anders is er niet. Het debat houdt op. Er moet en zal gezwegen worden. Er moet en zal geluisterd worden. Er valt niets meer te willen. Intenties en meningen houden op te bestaan. De dictatuur beslist, voert uit en sanctioneert. Basta.

We zullen het dus moeten doen met de dictaten van diegenen die beweren het goed met ons voor te hebben. We zullen het dus moeten klaarspelen met de ordonnanties van diegenen die het eigenlijk op ons voorzien hebben.

Dat betekent dus besparen, de staat ontvetten of de publieke dienstverlening naar de kloten helpen, meer doen met minder, er is trouwens, u beseft het al ten volle, geen alternatief.

Het betekent met z'n allen langer werken want we vergrijzen dat het een lieve lust is. Een pensioen om te overleven, pal op de armoedegrens, is nog net mogelijk, want er is dus, wat dacht u, geen alternatief. Zouden we met zijn allen niet beter beslissen, op die ouderwetse, gezellige, helaas vervlogen, collectieve manier om wat vroeger de pijp aan Maarten te geven om zo dat ridicule gemiddelde van 81,5 jaar naar beneden te halen? Om ons eigenlijk solidair als een school walvissen op het strand te gooien. 't Zou de excellentie van pensioenen en de unitaire schatkist een slok op de borrel schelen en de begroting wat ontzien.

Waardig ouder worden wordt stilaan onbetaalbaar. Dan maar, langzaam, wat onwaardig ouder worden. De woon- en verzorgings-industrie is er immers uitsluitend voor de aandeelhouders, om even heel duidelijk te zijn, voor de winst dus. Het is een nijverheid als een andere geworden. Nee, ook hier geen alternatief.

En natuurlijk, voor die miljarden euro's kostende F35's die absoluut noodzakelijk zijn om al schietend en bombarderend tenminste ons prestige in de woelige negorijen van het Nabije Oosten hoog te houden, nee, daarvoor is er ook geen alternatief.

Kinderen, pubers en adolescenten moeten we dringend volstouwen met louter vaardigheden zodat ze, als onmondige burgers, verstoken van welke kennis ook, berooid van C/cultuur en behoeftig aan beschaving, onmiddellijk kunnen meedraaien in de tredmolen van het neoliberale

circus. Dit is het enige en het beste systeem, waarvoor helaas geen alternatief bestaat. En wat die C/cultuur betreft, in het uiterste geval willen we toch wel eventjes met de hand over het hart strijken: C/cultuur is een hobby en wie per se een hobby wil beoefenen, wie dan toch zijn zo kostbare tijd wil verdoen, die moet dat maar zelf bekostigen. En dat is eigenlijk toch ook geen alternatief.

Maar wie is dan wel die populist, die dergelijke roofzuchtige tijdingen verkondigt? Is het de verkozen politicus, die alleen maar bestaat om de wil van het volk ten uitvoer te brengen? De m./v./x. die het tot zijn heilige missie heeft gemaakt opnieuw verkozen te worden, maar dan wel als lakei van een machtig, autoritair, despotisch en tiranniek partijapparaat, dat elke connectie met de gemeenschap bijster is, al claimt het aanhoudend toch zo dicht bij het volk te staan?

Die populist is inderdaad de marionet, gemanipuleerd door de oppermarionettenspelers. Ze knikken en draaien aan hun touwtjes; een alternatief om ver-, of herkozen te worden is er immers niet.

Dus wat doen die populisten dan?

Er zijn voor sommigen, voor de uitverkorenen en anderen uitsluiten.

Roepen, tieren, anderen overschreeuwen, verbaal zo'n kabaal maken dat horen en zien en dus ook de argumenten in hun scheldpartijen ten onder gaan.

Feiten ontkennen, waarheden aanpassen en woorden als *fake* en *hoax* de mooiste plaats geven in hun *post-truth*-eregalerij.

En vooral angst zaaien. Beklijvende, alomtegenwoordige, verlamrende, existentiële angst.

En wat rest ons dan nog?

Met alle mogelijke, geoorloofde, democratische middelen die vreselijke, liederlijke, obscene en immorele ingesteldheid aan de kaak stellen en met wortel en tak uitroeien.

En dat is volgens mij HET alternatief.

Afrikaanse letterkunde

3 en 14 mei, 7 juni
Gemeentehuis Loppem

Thomas Crombez
Inge Brinkman
Yves T'Sjoen

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING